

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ КЛАСТЕРІВ У ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ НАПРЯМАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ DEVELOPMENT OF THE THEORY OF REGIONAL CLUSTERS IN FUNDAMENTAL DIRECTIONS OF ECONOMIC THOUGHT

У статті проаналізовано еволюцію й сучасний стан теорії регіональних кластерів. Обґрунтовано й виділено чотири якісні етапи формування теорії кластерів, а саме формування фундаментальних теоретичних і методологічних основ теорії; системний розвиток і спеціалізація наукових теорій та концепцій в контексті формування теорії кластерів; формування базових установок теорії та концепції кластерного розвитку; міжпарадигмальний синтез сучасних рис кластерної теорії. Проведено аналіз внеску фундаментальних напрямів економічної думки в розвиток теорії кластерів від класичних економічних теорій до сучасних теорій економічних інтересів, регіонального зростання, інноваційного розвитку. На основі аналізу розвитку економічних теорій автором зроблено висновок про формування сьогодні нової предметної галузі досліджень на стику світової, регіональної економіки та економічної соціології, а також про необхідність експлікації та інтеграції теорій економічних інтересів та інноваційного розвитку в кластерній економіці.

Ключові слова: теорія регіональних кластерів, фундаментальні напрями економічної думки, парадигма, парадигмальні установки, інноватизація економічних систем, інноваційний розвиток, теорія економічних інтересів, економічна соціологія, соціальний капітал.

В статье проанализированы эволюция и современное состояние теории региональ-

ных кластеров. Обоснованы и выделены четыре качественных этапа формирования теории кластеров, а именно формирование фундаментальных теоретических и методологических основ теории; системное развитие и специализация научных теорий и концепций в контексте формирования теории кластеров; формирование базовых установок теории и концепции кластерного развития; межпарадигмальний синтез современных черт кластерной теории. Проведен анализ вклада фундаментальных направлений экономической мысли в развитие теории кластеров от классических экономических теорий до современных теорий экономических интересов, регионального роста, инновационного развития. На основе анализа развития экономических теорий автором сделан вывод о формировании сегодня новой предметной области исследований на стыке мировой, региональной экономики и экономической социологии, а также о необходимости экспликации и интеграции теорий экономических интересов и инновационного развития в кластерной экономике.

Ключевые слова: теория региональных кластеров, фундаментальные направления экономической мысли, парадигма, парадигмальные установки, инноватизация экономических систем, инновационное развитие, теория экономических интересов, экономическая социология, социальный капитал.

УДК 332.14:658

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.48-1>

Панкова Л.І.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
та бізнес-адміністрування
Черкаський державний технологічний
університет

Pankova Liudmyla

Cherkasy State Technological University

The article analyzes the evolution and current state of regional cluster theory. The author substantiates and distinguishes four qualitative stages of cluster theory formation among which: The first is the formation of fundamental theoretical and methodological bases of the theory; the second is the systemic development and specialization of scientific theories and concepts in the context of cluster theory formation; the third is the formation of basic installations of the theory and concept of cluster development; the fourth is the inter-paradigm synthesis of modern features of cluster theory. The contribution of fundamental directions of economic thought to the development of cluster theory has been analyzed, starting with classical economic theories and ending with modern theories of economic interests, regional growth, and innovative development. On the basis of the analysis of the development of economic theories, the author concludes that a new subject area of research at the junction of world, regional economy and economic sociology is formed today, as well as the need to explicate and integrate theories of economic interests and innovative development in a cluster economy. The influence on the development of cluster theory of modernity of theories and concepts of the innovation of regional economic systems is studied in more detail; organization theory and economic sociology; theory of economic interests. As a result, the features and features of the theory of clusters in its modern presentation are identified, among which it is advisable to designate: the optional implementation of the geographical principle in the formation of clusters due to the weakening of distance barriers in the context of the spread of informatization processes; the principle of effective distribution of productive forces comes first; orientation in cluster processes on ensuring a balance of interests "state – region – economic activity subjects" with the aim of creating optimal conditions for the regions to reveal the potential for self-development through the implementation of certain functions of innovative, industrial and structural policies; accounting for social capital as factors of network business cooperation and cluster development of regions.

Key words: theory of regional clusters, fundamental directions of economic thought, paradigm, paradigmatic attitudes, innovations of economic systems, innovative development, theory of economic interests, economic sociology, social capital.

Постановка проблеми. Рівень глобалізації сучасної економіки з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій дуже швидко підвищується, але водночас у світі посилюється тенденція регіоналізації господарства. Регіони стають

самостійними учасниками світових економічних відносин, а кластери, як засвідчує міжнародний досвід, посідають вагоме місце в процесі формування та реалізації регіональних стратегій. Дослідження зазначеного феномену потребує якісного

узагальнення парадигмальних зрушень економічної думки про становлення теорії кластерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукові роботи, в яких формується економічна думка теорії кластерів, почали з'являтися переважно в зарубіжних країнах від 60-х рр. XX століття. Так, серед зарубіжних класиків доцільно виокремити Т. Андерсона, Е. Бергмана, Р. Бошма, Е. Віссера, П. Вольфгана, М. Портера, Е. Фезера.

В Україні такі роботи з'явилися пізніше, а саме з другої половини 90-х рр., однак здебільшого ці роботи присвячені аналізу та адаптації зарубіжного досвіду та кластерних концепцій до українських реалій, що можна спостерігати в працях таких українських учених, як О. Амоша, В. Геєць, М. Войнаренко, В. Дубницький, М. Долішній, О. Коломицева, О. Крайник, Д. Крисанов, О. Кудріна, Р. Манн, С. Соколенко, Д. Солоха, Л. Федулова, О. Фінагіна, Л. Чернюк.

В результаті сьогодні вже є достатні підстави говорити про формування спеціалізованого напрямку економічної теорії, що має міждисциплінарну науково-методологічну основу, а саме теорії кластерів.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретичних розробок кластерної теорії у фундаментальних напрямках економічної думки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Упродовж XXI ст. існували різні спроби якісного узагальнення теоретичних розробок щодо кластерної теорії. Всі наукові теорії та концепції кластерів так чи інакше засновані на певному аналізі й синтезі попередніх результатів парадигмальних підходів. Їх узагальнення здійснювалося на основі цільового принципу й спеціалізації на певній предметній сфері економічної науки. З одного боку, вивчення процесу розвитку кластерної теорії засновано на базовому методологічному апараті класичної теорії розміщення А. Вебера і Гувера, що досліджували економію від агломерації; неокласичної просторової економічної теорії (Р. Лукас), вченні А. Маршалла, що лягло в основу кластерної концепції М. Портера, яка базується на ідеї конкурентних переваг, і концепції регіонального кластеру М. Енрайта. З іншого боку, процес розвитку кластерної теорії відбувається на основі синтезу різних теорій, пов'язаних з вивченням «фактору простору» в економічному розвитку.

Отже, теорію кластерів слід розглядати як результат еволюції та синтезу наукових поглядів, що розвивалися як послідовно, так і паралельно. Процес міждисциплінарного синтезу й формування єдиних рис сучасної кластерної теорії регіонального розвитку потребує концептуального впорядкування економічної думки з урахуванням досвіду глобальних ринкових модифікацій упродовж XX–XXI ст. Це дасть змогу провести періо-

дизацію етапів еволюції загальної теорії кластерів та формування основ сучасної кластерної теорії. Автор пропонує провести таку періодизацію за критеріями міждисциплінарної відособленості, де вивчаються окремі явища регіонального розвитку; системності; міжпарадигмального синтезу.

Таким чином, аналізуючи еволюцію теорії кластерів у напрямках економічної думки від зародження до сучасності, можемо виділити чотири етапи, що якісно відрізняються один від одного:

1. Етап формування фундаментальних теоретичних і методологічних основ теорії кластерів, що характеризується переважанням методу наукового абстрагування, що дало змогу виявити сутність окремих явищ регіонального розвитку та в подальшому під час формулювання категорій і законів регіональної науки характеризувати більш складні процеси.

2. Етап системного розвитку й спеціалізації наукових теорій і концепцій в контексті формування теорії кластерів.

3. Етап формування базових установок теорії та концепції кластерного розвитку.

4. Етап міжпарадигмального синтезу сучасних рис кластерної теорії.

Розглянемо ці етапи, відстежуючи процес становлення й розвитку теорії кластерів і виявляючи найбільш значний внесок різних наукових теорій в її формування (табл. 1).

Вважається, що основи загальної теорії кластерів були закладені наприкінці XIX ст. А. Маршаллом, однак парадигмальні установки економічної думки щодо становлення теорії кластерів прослідковуються також у теоріях А. Сміта й Д. Рікардо. Їх концепція у сучасному розумінні визначає спеціалізацію регіонів і країн світу [2, с. 25; 3, с. 48]. Так, в теорії абсолютних переваг А. Сміта з'являється розуміння того, що будь-якій країні не треба виробляти весь асортимент необхідної для споживання продукції. Вигідніше виробляти на експорт більше товарів, для виробництва яких країна має найкращі умови, а ввозити (імпортувати) продукцію, виробництво якої в іншій країні дешевше [1]. Теорія порівняльних переваг Д. Рікардо доводить, що не обов'язково, щоб одна країна мала найкращі соціально-економічні й природні ресурси для розвитку відповідних видів виробництва або послуг. Важливо, щоби була різниця у витратах на виробництво. Головною спорідненою ідеєю теорій А. Сміта й Д. Рікардо є співвідношення взаємозамінних факторів виробництва, а саме праці, капіталу й землі, а також конкурентних переваг регіонів, що формуються за рахунок раціоналізації міжрегіонального поділу праці.

В табл. 1 проаналізовано парадигмальні зрушення економічної думки в класичних теоріях розміщення щодо становлення теорії кластерів. Теорія розміщення продуктивних сил І. фон Тюнена

**I етап (формування фундаментальних теоретичних і методологічних основ теорії кластерів)
(XIX ст. – початок XX ст.)**

Теорія	Автор теорії та послідовники	Парадигмальні установки (зрушення) економічної думки щодо становлення теорії кластерів
Класичні теорії розміщення		
Теорія розміщення продуктивних сил	I. фон Тюнен «Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства та національної економіки» (1826 р.)	Доводить теорію розміщення залежно від факторів економічної відстані сільськогосподарських виробників від міста (центру попиту), а також вводить для обґрунтування розміщення виробництва метод математичного моделювання системи просторових економічних зон. Запроваджено поняття економічного простору.
Модель «локаційного трикутника» Лаунгардта	В. Лаунгардт (1882 р.)	Окреслено просторову модель розміщення у вигляді трикутника, кінці якого відповідають сировині, енергії, ринку збуту. Місце ідеального розміщення виробництва (локалізація підприємства) розташоване на перетині відрізків, що з'єднують вершини трикутника, де загальні виробничі витрати є мінімальними.
Теорія промислових дистриктів (районів)	А. Маршалл «Економіка промисловості» (1879 р.)	Продемонстровано вплив мікроекономічних взаємозв'язків підприємств на економічне зростання на мезорівні завдяки формуванню так званих локалізованих галузей, тобто концентрації малих виробництв певної галузі, що спеціалізуються на окремих стадіях виробничого циклу в межах певної місцевості.
«Теорія штандарта»	А. Вебер. «Про розташування промисловості: чиста теорія штандарта» (1909 р.)	Щодо розташування підприємств головними фактором науковець вважає зменшення витрат виробництва залежно від транспортної орієнтації; орієнтації на робочу силу; агломерації, тобто розміщення підприємств в центрах нагромадження інших промислових підприємств. Він побудував геометричну фігуру «штандарт», яка утворювалась з'єднанням пунктів розташування з оптимальним математичним складом для кожного виду продукції [5].
Теорія організації економічного простору	А. Льош «Просторовий порядок виробництва» (1940 р.)	В організації економічної системи акцентується увага на економіці районів, зовнішній торгівлі тощо в межах концепції «регіонального ландшафту». Запропоновано модель розташування підприємств, розраховану на основі конусу попиту, що визначає залежність відстані місця споживання від місця виробництва; він доводить, що за зростання витрат транспортування ціна на продукцію в периферійних частинах ринкових зон підвищується, а попит падає.
Головна споріднена ідея	Об'єднання формалізованих моделей економічного простору, обґрунтування взаємозалежності географічної агломерації і економії від масштабу й розселення населення.	

Джерело: складено автором на основі [3–8]

розглядає концентрацію підприємств сільського господарства задля оптимізації транспортних витрат та акумуляції трудових ресурсів. В теорії промислових дистриктів (районів) А. Маршалла відбувається формування структури учасників та взаємозв'язків між ними, подібної до кластерних. «Теорія штандарта» А. Вебера обґрунтовує, що вигода агломерації залежить не від близькості до географічного пункту, а від технічної та просторової концентрації виробництва, можливості використання спеціалізованої ремонтної бази, іншої інфраструктури (тепер це називається агломераційним ефектом). Основним критерієм оптимального розміщення, за А. Вебером, є мінімізація сумарних витрат на виробництво й збут продукції [4].

В теорії організації економічного простору А. Льоша головним є не оптимальність розміщення підприємств, а ринок і прибуток. За цією теорією «під динамічним кутом зору найвигіднішого розміщення зовсім не буває, оскільки передбачити майбутнє неможливо» [6].

Таким чином, класичні теорії розміщення сформували передумови системного розвитку й спеціалізації наукових теорій і концепцій на шляху формування теорії кластерів (табл. 2).

Теорії просторової організації господарства, які проаналізовано в табл. 2, окреслюють якісний стрибок у формуванні загальної теорії кластерів, що стався у 50–80-ті рр. XX ст. На цьому етапі отримали розвиток неокласичні теорії, вчення щодо просторової взаємодії ринків, які сформували базові парадигмальні установки для розвитку теорій просторового планування, регіональної та галузевої економіки. Саме в цей час почали складатися емпірична база теорії кластерів і прикладні інструменти теорії. Поглиблення спеціалізації й диференціація наукових теорій привели до їх урізноманітнення.

Заслуга В. Айзарда та його послідовників полягає в тому, що вони вперше змогли істотно впровадити досягнення теорії розміщення у розроблення регіональних програм розвитку. Проте значення досліджень В. Айзарда не обмежується тільки створенням регіональних економетричних

II етап (системний розвиток і спеціалізація наукових теорій і концепцій в контексті формування теорії кластерів) (50–80-ті рр. ХХ ст.)

Теорія	Автор теорії та послідовники	Парадигмальні установки (зрушення) економічної думки щодо становлення теорії кластерів
<i>Теорії, пов'язані з просторовою організацією господарства</i>		
Концепція економічного районування та територіально-виробничих комплексів (ТВК)	М. Колосовський (1960-ті рр.)	Обґрунтовано організацію продуктивних сил на основі принципів просторової побудови виробничо-територіальних комплексів, районоутворювальних процесів та отримання синергетичного ефекту, що є подібними до принципів побудови промислових кластерів.
Теорія кумулятивного зростання	Г. Мюрдаль «Економічна теорія і слаборозвинені регіони» (1957 р.), А. Хіршман «Стратегія економічного розвитку» (1958 р.)	Відзначено, що дія ринкових сил приводить до поглиблення регіональних диспропорцій економічного розвитку, що пов'язано насамперед з привабливістю агломерацій для розміщення продуктивних сил завдяки істотній економії на виробничих та трансакційних витратах.
Теорія просторової конкуренції	Р. Хікс, У. Ізард, П. Купманс, У. Арроу і М. Дебрю, Дж. Ліпсі, Н. Калдор (60–80-ті рр. ХХ ст.)	Конкурентоспроможність розвитку виробництва на певній території формується завдяки гетерогенності та дискретності простору, що визначають нерівноцінні стартові умови ведення бізнесу.
Неокласична просторова економічна теорія	Р. Лукас, П. Ромер "On mechanisms of economic development" (1988 р.)	Економіка, яка базується на розвинутій науці та людському капіталі, має у довгостроковій перспективі кращі умови зростання, ніж за відсутності цих двох складових частин розвитку [11, с. 23].
Концепція «центр – периферія»	Дж. Фрідман "Regional Development Policy: A Case Study of Venezuela" (1966 р.)	Формування під внутрішнім або зовнішнім впливом одного потужного центру зростання (ядра), що впливає на регіон і країну загалом; розвиток ще кількох ядер, що приводить у майбутньому у злиття ядер у потужні кластери й галузі [12].
Вчення щодо просторової взаємодії ринків	У. Айзард, В. Леонтьєв, Р. Страут	Розроблено моделі оптимального розміщення виробництва (метод гравітаційних моделей) регіонів, які були покладені в основу створення регіональних програм економічного розвитку у Великій Британії та інших країнах.
Теорія «полюсів зростання»	Ф. Перру «Економіка ХХ століття» (1961 р.) та Ж.-Р. Будвіля	Базується на формуванні ефективного розвитку окремих домінуючих територій, а не на усуненні регіональної асиметрії, оскільки «полюси зростання», у ході свого розвитку стаючи центрами прийняття рішень у генерування прибутку, поширюють ефект на суміжні території.
Головна споріднена ідея	Формування основних принципів ефективної концентрації та взаємодії промислових підприємств за рахунок ефекту агломерації та спеціалізації у межах певного регіону.	

Джерело: складено автором на основі [7–12]

моделей. Його вважають засновником регіоналістики. Вчений вважає, що більшість наук має свій регіональний, або територіальний, аспект дослідження, тому регіоналістика є, відповідно, системою будь-яких знань регіонального характеру.

Важливим висновком «теорії полюсів зростання» Ф. Перу є посилення ролі державної економічної політики у зменшенні регіональної неоднорідності економічного зростання шляхом запровадження індикативного планування та забезпечення гармонізованого зростання, що сформувало основи розвитку кластерної політики.

Таким чином, теорії, що пов'язані з просторовою організацією господарства, сформували передумови та зробили істотний внесок у розвиток і формування фундаментальних основ теорії кластерів (табл. 3), створивши, крім усього іншого, наукову базу для сучасних теорій кластерного та інноваційного розвитку.

Теорії, що належать до третього етапу, а саме формування базових установок теорії та концепції кластерного розвитку (80–90-ті рр. ХХ ст.), зробили істотний внесок у розуміння самої сутності кластеру його видів та умов розвитку. При цьому велика кількість і широкий спектр наукових теорій обґрунтовуються тим, що дослідження феномена кластеру відбувалося відразу в декількох наукових сферах, що розвивались паралельно й давали змогу використовувати методологічний апарат різних наукових дисциплін.

Таблиці 1, 2, 3 демонструють перехідні форми парадигмальної трансформації економічної думки щодо становлення теорії кластерів. Систематизована інформація ілюструє те, як одна теорія спричиняє перехід до іншої, яка може продовжувати співіснувати та взаємодіяти з попередньою або модернізуватися в інше наукове знання. Зокрема, узагальнення теорій розміщення продуктивних

III етап (формування базових установок теорії та концепції кластерного розвитку) (80–90-ті рр. XX ст.)

Теорія	Автор теорії та послідовники	Парадигмальні установки (зрушення) економічної думки щодо становлення теорії кластерів
Фундаментальні теорії та концепції кластерного розвитку		
Концепція регіональних промислових кластерів	М. Портер «Конкуренція» (1990–1998 рр.), М. Енрайт (1996 р.), М. Сторпер	М. Портер стверджував, що найбільші конкурентні переваги розвитку фірми формуються у географічно «сконцентрованій невеликій кількості штандортів», тобто так званому промислому кластері [9]. М. Енрайт першим наводить визначення регіонального кластеру: це географічна агломерація фірм, що зайняті в одній або декількох споріднених галузях виробництва [13, с. 24]. Він пов'язав просторові кластери з теоріями бізнес-екстерналій, агломераційної економіки, трудових об'єднань і перетікання знань [13, с. 25]. М. Сторпер визначав регіональні кластери як джерело промислового розвитку малих та середніх підприємств і був прибічником розгляду конкурентних переваг країн на рівні регіонів [14].
Теорія індустріальних та регіональних кластерів	Е. Бергман та Е. Фезер «Індустріальні та регіональні кластери» (1999 р.)	Визначено п'ять теоретичних концепцій, що підтримують кластерну теорію, а саме теорії зовнішньої економіки; інноваційного середовища; кооперативної конкуренції, міжфірмової конкуренції; вибору шляху розвитку залежно від чинників, не пов'язаних з поведінкою людей [15].

Джерело: складено автором на основі [9–15]

сил, теорії промислових дистриктів (районів), теорії організації економічного простору вилилося в оформлення теорій, що пов'язані з просторовою організацією господарства. Подальший розвиток теорій просторової організації господарства, полюсів зростання та їх синтез з інструментарієм теорій організацій та економічної соціології привів до формування теорії та концепції регіональних промислових кластерів.

Саме тому із завершенням третього етапу (90-ті рр. XX ст.) спеціалізація й відокремлення наукових теорій почали поступатися місцем їх інтеграції. Наукові теорії почали мати узагальнюючий характер, розглядаючи кластер не як чисто економічне поняття, а як причину й водночас наслідок процесу інноваційного, інформаційного та суспільного розвитку. Інтеграційний, міждисциплінарний погляд на проблематику кластерного розвитку дав змогу по-новому поглянути на кластер як на мультимірний та еволюційний предмет дослідження, створити теоретичну платформу для синтезу методологічних підходів та окремих методів економічної географії, регіональної економіки, соціології, інформаційної економіки, менеджменту, маркетингу, теорії організації тощо.

Таким чином, четвертий етап розвитку економічної думки у сфері розвитку кластерів – це етап міжпарадигмального синтезу сучасних рис кластерної теорії (90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.).

Цей етап має дуалістичний характер, оскільки спостерігається посилення спеціалізації низки наукових теорій у зв'язку зі спробами пояснити сутність процесів міжнародної економічної інтеграції та глобалізації, їх вплив на процеси клас-

тероутворення регіонів, а також посилюються міждисциплінарний синтез і взаємопроникнення теорій на основі поєднання методологічного апарату різних наукових дисциплін. Завдяки цьому наукова спільнота найчастіше в дослідженнях застосовує системний та синергетичний підходи в економіці. Дослідження кластеру як об'єкта соціально-економічної системи дає змогу поєднувати методологічні підходи різних наукових дисциплін. Так, на розвиток теорії кластерів на сучасному етапі вплинули такі теорії та концепції:

- теорії та концепції інноватизації регіональних економічних систем (табл. 4);
- теорії організацій та економічної соціології (табл. 5);
- теорії економічних інтересів (табл. 6).

Головний внесок Б. Асхайма й А. Ізаксена визначається у визнанні важливої ролі регіонів навчання в рамках промислових районів і регіональних кластерів як головних факторів поляризації та розвитку економіки країни й регіонів [16]. Іншими словами, вони підтверджують велику роль, яку відіграє система виробництва знань як один з елементів кластеру.

Парадигма інноватизації економічних систем визначила новий науково-практичний підхід до регіонального розвитку, а саме смарт-спеціалізацію регіонів. «Розумна спеціалізація» є основою формування сучасних кластерів в Європі, і цей підхід поступово зводиться до рівня загальноєвропейської політики, що є актуальним в умовах інтенсифікації просторової інтеграції, глобалізації економіки, процесів забезпечення сталого

Вплив на науковий генезис кластерної теорії парадигми інноватизації економічних систем

Теорія	Автор теорії та послідовники	Парадигмальні установки економічної думки щодо становлення теорії кластерів
Концепція регіональної інноваційної системи	Б. Асхайм, А. Ізаксен "Location agglomeration and innovation: Towards regional innovation systems in Norway?" (1996 р.)	Розглядають промислові райони як джерело інновацій та нововведень. Виділяють три типи регіональних інноваційних систем за співвідношенням внутрішніх та зовнішніх знань [16], а саме територіально «врізану» регіональну інноваційну мережу; регіональну мережеву інноваційну систему й модель екзогенного розвитку.
Модель інноваційного регіонального росту	А. Андерсон, Дж. Манцинен	Використано теорію створення й дифузії знань під час вивчення факторів регіонального розвитку. У моделі передбачається, що відхилення частки НДДКР у загальному капіталі вище рівноважного значення може привести до первісного короткострокового зростання регіонального нерівності доходів.
Концепція «розумної спеціалізації»	Д. Форей, П. Давід, Б. Холл (2008 р.)	Поєднує низку аспектів промислової, регіональної, інноваційної та освітньої політики, що визначають вибір переліку пріоритетних галузей для інвестицій в рамках регіону з орієнтацією на його сильні порівняльні переваги [17, с. 23].
Головна ідея	Розвиток знанєвих та інноваційних процесів в рамках промислових районів і регіональних кластерів як головних чинників поляризації та розвитку економіки країни й регіонів.	

Джерело: складено автором на основі джерел [7; 16; 17]

Теорії організацій та економічної соціології у становленні теорії кластерів

Теорія	Автор теорії та послідовники	Парадигмальні установки економічної думки щодо становлення теорії кластерів
Теорія організацій та економічної соціології	Х. Уайт, М. Піоре, Ч. Сейбл, М. Кастельс «Інформаційна епоха: економіка, суспільство, культура» (1996–1998 рр.)	Описано мережеву форму організації бізнесу. Визначено специфічні особливості мережевих структур, а саме їхню високу здатність генерувати знання, ефективно обробляти інформацію й запроваджувати інновації, як головну перевагу в конкурентній боротьбі [18].
Сучасна концепція розвитку місцевих громад	Американські теоретики У. Берковітц, Д. Макміллан, Р. Уілкінсон, Д. Чавіс, Р. Шафер	Розглянуто регіони через призму соціальної взаємодії за умови обов'язкової участі місцевого населення в розвитку території. Акцентовано увагу на необхідності врахування як економічних, так і соціальних ресурсів місцевої громади як джерел розвитку [19–21].
Концепція сталого розвитку регіонів	Конференції в Ріо-де-Жанейро (1997 р.), Йоганнесбурзі (2002 р.)	Визначено взаємозв'язок і баланс економічних, соціальних, екологічних, інституційних та інноваційно-технологічних компонентів задля максимізації добробуту людини без ускладнення можливостей для майбутніх поколінь задовольняти свої потреби, що визначається сучасними науковцями як сталий розвиток територій [22, с. 36].
Модель «соціальної мережі»	І.Р. Гордон, П. Макканн (2000 р.)	У процесі моделювання кластерів запропоновано модель «соціальної мережі», за якої кластери є міцними локальними мережами, взаємодія в яких здійснюється на основі міжособистісних, довірчих відносин, в рамках сформованого інституційного середовища [23, с. 74; 24].
Модель «потрійної спіралі»	Г. Іцковіц (2009 р.)	Зазначено, що мережі дослідників і розробників, мережі інноваторів тощо є соціальною основою для взаємодії університетів, бізнесу й влади в рамках кластерних утворень [25, с. 8].
Теорії соціального капіталу території	П.М. Гарсія-Вільяверде «Структурний соціальний капітал та здобуття знань: наслідки членства в кластері» (2018 р.)	Визначено, що структурний соціальний капітал побічно впливає на придбання знань через реляційні й когнітивні аспекти членства фірм у кластері [26].
Концепція регіональної соціальної відповідальності	Мара Дель Бальді "Regional Social Responsibility and Knowledge Economy: The Italian Case" (2016 р.)	Передумовами створення загальної цінності й забезпечення можливості створення кластеру є зміцнення соціального капіталу, людського капіталу, формування заснованої на знаннях інфраструктури в рамках реалізації проєктів колективної соціальної відповідальності [27, с. 18].
Головна ідея	Врахування соціальних інтересів та соціального капіталу як факторів мережевого співробітництва бізнесу та кластерного розвитку регіонів.	

Джерело: складено автором на основі [18–27]

Експлікація теорії економічних інтересів в кластерній економіці

Теорія	Автор теорії та послідовники	Парадигмальні установки економічної думки щодо становлення теорії кластерів
Концепція корпоративного управління	Загальні принципи корпоративного управління Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (1999 р.)	Зазначено, що плани корпоративного управління повинні враховувати не лише економічні та технологічні, але й соціально-політичні фактори; інтереси не лише акціонерів, але й інших контрагентів корпорації, а також місцевого населення та суспільства загалом.
Концепція «5І»	М. Войнаренко (2008 р.)	Визначено чинники, що є головними умовами ефективного функціонування кластерів, такі як інтеграція, ініціатива, інтерес, інновації, інформація [28, с. 28].
Концепція кластеру	Ю. Ульяновченко (2010 р.)	Концепція кластеру як соціально-економічного інституту повинна базуватись на узгодженні інтересів і співпраці різних агентів, а не тільки на їх конкуренції [29].
Головна ідея	Врахування ключових інтересів як факторів мережевого співробітництва бізнесу та кластерного розвитку регіонів.	

Джерело: складено автором на основі [28; 29]

розвитку регіонів, стимулювання регіонального інформаційного та інноваційного простору.

Важливість соціального капіталу в розвитку кластерів було зазначено не лише в роботах І. Гордона та П. Макканна, адже ще М. Портер акцентував увагу на тому, що «соціальна залученість – існування обслуговуючих соціальних мереж і соціального капіталу – абсолютно необхідна для успішної роботи і розвитку кластерів. Більш того, <...> кластерна теорія дасть можливість тісно з'єднати теорії мереж, соціального капіталу і цивільних порядків, залучивши їх до конкуренції в бізнесі і економічного процвітання. <...> Кластерна теорія може показати, <...> як формуються мережеві відносини і як купується соціальний капітал» [9].

Ю. Ульяновченко визначає кластер як соціально-економічний інститут, що компенсує зростаючий в умовах глобалізації рівень невизначеності соціальних процесів, створює специфічний інформаційний простір, який формує економічні суб'єкти з новими мотиваціями, розвиває багатовимірність економічного простору, тому, на думку науковця, мета його створення має полягати не в максимізації прибутку його учасників, а у створенні умов і передумов, організаційних та соціальних можливостей для сталого розвитку регіону, узгодженні інтересів учасників кластеру [29].

Отже, експлікація теорії економічних інтересів у кластерній економіці формує та активізує механізм координації та узгодження інтересів регіонального бізнесу, держави та населення, що є основою успішного розвитку регіонів за рахунок досягнення значного мультиплікаційного, синергетичного ефекту та вирішення значущих соціально-економічних завдань територій.

Таким чином, нині використовується загальне поняття «кластерний підхід», яке об'єднує всі теорії нових форм територіальної організації виробництва. Увібравши в себе всі переваги вищезга-

даних концепцій, кластерний підхід став найбільш популярною й затребуваною теорією регіонального інноваційного розвитку, яка застосовується в усьому сучасному світі.

Розуміння того, що для формування сучасних інноваційних кластерів недостатньо інтеграції підприємств в інноваційній сфері, необхідна наявність наукового підґрунтя, соціального та людського капіталу, інформаційного потенціалу, врахування економічних та соціальних інтересів і суб'єктів кластероутворення, і населення територій, наводить на таке авторське розуміння інноваційного кластеру. Так, на думку автора, інноваційний кластер є формою інституціоналізації економічних інтересів взаємопов'язаних певною корпоративною культурою взаємодії не лише компаній та організацій, які утворюють інтегровану структуру, але й зовнішніх суб'єктів в рамках використання потенціалу інноваційного розвитку регіонів. Наведене авторське визначення категорії «інноваційний кластер» актуалізує питання формування комплексу дій держави та бізнесу щодо повного використання конкурентних переваг територій на основі балансу інтересів та принципів розумної спеціалізації в регіонах.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можна стверджувати, що теорія кластерів сьогодні зазнає трансформацій під впливом наукових проблем сучасного етапу розвитку економічних вчень. За останні десятиліття сформувалася значна кількість економічних теорій, спрямованих на розв'язання окремих фундаментальних проблем, які пов'язані зі сталим розвитком суспільства, активізацією процесів інформатизації, інноваційного розвитку, глобалізації, кліматичними змінами, трансформацією соціальних відносин тощо. Окреслена наукова проблематика потребує осмислення та систематизації, пошуку шляхів застосування нових парадигмальних підходів сучасної економічної

думки в рамках кластерної теорії, що дасть змогу за допомогою використання принципу генези та розгортання наукових понять встановити якісні ознаки розвитку сучасної теорії кластерів та розширити теоретико-методологічну базу.

Основні результати подібного змістовного аналізу наукових теорій, їх періодизації, визначення базових теоретичних і методичних положень суміжних теорій дають змогу виявити особливості й позначити риси теорії кластерів в її сучасному уявленні, серед яких доцільно зазначити необов'язковість реалізації географічного принципу під час формування кластерів за рахунок послаблення дистанційних бар'єрів в умовах поширення процесів інформатизації; висування на перше місце принципу не територіальності, а ефективного розподілу продуктивних сил; орієнтацію в процесах кластероутворення на забезпечення балансу інтересів «держава – регіон – суб'єкти економічної діяльності» задля створення оптимальних умов для розкриття регіонами потенціалу саморозвитку за рахунок реалізації окремих функцій інноваційної, промислової та структурної політики; врахування соціального капіталу як фактору мережевого співробітництва бізнесу та кластерного розвитку регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / пер. с англ. Москва : Наука, 1993. 572 с.
- Липец Ю., Пуляркин В., Шлихтер С. География мирового хозяйства : учебное пособие для студентов. Москва : ВЛАДОС, 1999. С. 18–89.
- Паламарчук М., Паламарчук О. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. Київ : Знання, КОО, 1998. 416 с.
- Вебер А. Теория размещения промышленности / пер. с нем. Москва ; Ленинград : Книга, 1926. 224 с.
- Вебер А. История хозяйства. Город / пер. с нем. Москва : Канон-пресс-Ц ; Кучково поле, 2001. 576 с.
- Леш А. Географическое размещение хозяйства / пер. с нем. Москва : Издательство иностранной литературы, 1959. 465 с.
- Конкурентоспроможність регіонів України (методологія і практика) / за наук. ред. Л. Чернюк. Київ : Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2010. 108 с.
- Marshall A. Principles of economics. London : Macmillan, 1965.
- Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран / пер. с англ. Москва : Альпина Паблишер, 2016. 740 с.
- Шумпетер Й. Теория экономического развития. Москва : Прогресс, 1992. 231 с.
- Lucas R.E. On mechanisms of economic development. *Journal of Monetary Economics*. 1988. Vol. 22 (1). P. 3–42.
- Friedmann J. Regional Development Policy: A Case Study of Venezuela. MIT Press, 1966. 279 p.
- Enright M.J. Why clusters are the way to win the game. *World Link*. 1992. № 5. July/August. P. 24–25.
- Storper M. The regional world: Territorial development in a global economy. New York : Guilford Press, 1997. 338 p.
- Bergman E.M., Feser E.J. Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications. Web Book in Regional Science. Morgantown, WV : Regional Research Institute, West Virginia University, 1999.
- Asheim B., Isaksen A. Location, agglomeration and innovation: towards regional innovation systems in Norway. STEP-reoport. Oslo : STEP-group, 1996.
- Foray D., David P.A., Hall B. Smart Specialization: The Concept. Knowledge for Growth. Prospects for Science, Technology, and Innovation. Selected papers from Research Commissioner Janez Potochnk's Expert Group. November, 2009. P. 20–24.
- Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / пер. с англ. под научн. ред. О. Шкаратана. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
- Berkowitz W.R. Community impact. Cambridge, 1982.
- McMillan D., Chavis D. Sense of Community. A Definition and Theory. *Journal of Community Psychology*. 1986. № 1.
- Wilkinson R., Altschuld J.W. Planning and conducting needs assessments: A practical guide. Thousands Oaks, 1995.
- Трофимова В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 8. С. 33–37.
- Крамин Т., Церцеил Ю. Совершенствование управления стоимостью на основе кластерного подхода в институциональной экономике. *Актуальные проблемы экономики и права*. 2008. № 4. С. 73–81.
- Gordon I.R., MacCann P. Industrial Clusters: Complexes, Agglomeration and/or Social Networks? *Urban Studies*. 2000. № 37.
- Ицковиц Г. Модель тройной спирали. *Инновации*. 2011. № 4 (150). С. 5–10.
- García-Villaverde P.M., Parra-Requena G., Molina-Morales F.X. Structural social capital and knowledge acquisition: implications of cluster membership. *Entrepreneurship & Regional Development. International Journal*. 2018. Vol. 30. Iss. 5–6. P. 530–561.
- Baldo M.D., Demartini P. Regional social responsibility and knowledge economy: the Italian case. *Advances in Business and Management*. 2016. Vol. 9. P. 13–36.
- Войнаренко М. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів. *Економіст*. 2008. № 10. С. 27–30.
- Ульянченко Ю. Інституціональні фактори інноваційного розвитку регіонів на основі кластерного підходу. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pubupr/2010/2010-2/.../06.pdf (дата звернення: 30.09.2019).
- Гайдай Т. Парадигмальний підхід у структурі сучасного методологічного аналізу. *Сучасні економічні теорії: історія, методологія та перспективи розвитку* : збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу (10 листопада 2016 р.). Київ : КНЕУ, 2016. 199 с.

REFERENCES:

1. Smith, A. (1993). Exploration of nature and causes of wealth of the peoples (Trans. from Eng.), Nauka PH, Moscow. (in Russ.).
2. Lipets, Yu.T., Pulyarkin, V.A., Shlihter, S.B. (1999). *Geografiya mirovogo hozyaystva* [Geography of the world economy]. VLADOS, Moscow, p. 18–89 (in Russ.).
3. Palamarchuk M., Palamarchuk O. (1998). *Ekonomichna i sotsialna heohrafiia Ukrainy (z osnovamy teorii)*. [Economic and social geography of Ukraine (with the basis of theory)], Znannia, KOO, Kyiv. 416 p. (in Ukrainian).
4. Veber, A. (1926) *Teoriya razmeshcheniya promyshlennosti* [The theory of industrial location]. Leningrad; Moscow : Kniga, 1926. (in Russ.)
5. Veber, A. (2001), *Ystoriya khozaijstva. Horod* [History of economy. City], Tsentr fundament. sotsyolohyy, Moskva, Rossija.
6. Lesh, A. (1959) *Geograficheskoe razmeschenie hozyaystva* [Geographical location of the farm], Izd-vo inostr. lit-ryi, Moscow, p. 465.
7. Edited by scientific Cherniuk, L. (2010), *Konkurentospromozhnist' rehioniv Ukrainy (metodolohiia i praktyka)* [Competitiveness of Regions of Ukraine (methodology and practice)], RVPS Ukrainy HAH Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
8. Marshall, A. (1965), *Principles of economics*, Macmillan, London, England.
9. Porter, M. (2016) *International competition. Competitive advantages of countries*, Moscow, Al'pina Pabliher, 740 p. (in Russ.).
10. Shumpeter, J. (1992), *Teoriya jekonomicheskogo razvittija* [The Theory of Economic Development], Progress, Moskva.
11. Lucas, R. (1988), "On mechanisms of economic development", *Journal of Monetary Economics*, vol. 22, no. 1, pp. 3–42.
12. Friedmann J. (1966). *Regional Development Policy: A Case Study of Venezuela*. MIT Press, p. 279.
13. Enright M.J. (1992) *Why clusters are the way to win the game World Link*. No. 5, pp. 24– 25.
14. Storper, M. (1997), *The regional world: Territorial development in a global economy*, Guilford Press, New York, 338 p.
15. Bergman, E.M., Feser, E.J. (1999), "Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications" Web Book in Regional Science [Online], available at: <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/contents.htm> (accessed: 30 Oct. 2019).
16. Asheim, B., Isaksen, A. (1996), *Location, agglomeration and innovation: towards regional innovation systems in Norway*, STEP-reoport. STEP-group, Oslo.
17. Foray, D., David, P.A., Hall, B. (2009). *Smart Specialization: The Concept, Knowledge for Growth. Prospects for Science, Technology, and Innovation. Selected papers from Research Commissioner Janez Potochnk's Expert Group*. November, pp. 20–24.
18. Kastels, M., Edited by scientific Shkaratana, O. (2000), *Informatsionnaya epoha: ekonomika, obschestvo i kultura* [The Information Age: Economics, Society, and Culture], GU VShE, Moskva, p. 608.
19. Berkowitz, W.R. (1982), *Community impact*. Cambridge.
20. McMillan, D., Chavis, D. (1986), *Sense of Community. A Definition and Theory*, *Journal of Community Psychology*, No. 1.
21. Wilkinson, R., Altschuld, J.W. (1995), *Planning and conducting needs assessments: A practical guide*. Thousands Oaks.
22. Trofymova, V. (2010), *Kontseptsiiia staloho rozvytku yak osnova postindustrialnykh modelei rozvytku* [The concept of sustainable development as the basis of post-industrial development models]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. No. 8, p. 33–37.
23. Kramin, T., Tsertseil, Yu. (2008), *Improving cost management based on a cluster approach in the institutional economy, Aktualnyie problemy ekonomiki i prava*, no. 4, pp. 73–81.
24. Gordon, I.R. and P. McCann (2000), "Industrial Clusters: complexes, agglomerations and/or Social Networks", *Urban Studies*, № 37, p. 13–33.
25. Itskovits, G. "Model of a triple spiral, Innovatsii", 2011. No. 4 (150), pp. 5–10 (in Russ.).
26. Garcia-Villaverde, P.M., Parra-Requena, G., Molina-Morales, F.X. (2018), *Structural social capital and knowledge acquisition: implications of cluster membership*, *Entrepreneurship & Regional Development. An International Journal*. Vol. 30. Iss. 5–6, pp.530–561.
27. Baldo, M.D., Demartini, P. (2016), *Regional social responsibility and knowledge economy: the Italian case*. *Advances in Business and Management*. Vol. 9, pp. 13–36.
28. Voinarenko, M. (2008), "Clusters as growth poles of regional competitiveness", *Economist*, vol. 10, pp. 27–30.
29. Ulianchenko, Yu. (2010), *Instyutsionalni faktory innovatsiinoho rozvytku rehioniv na osnovi klasternoho pidkhodu* [Institutional factors of regional innovation based on cluster approach], available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Pubupr/2010/2010-2/.../06.pdf (accessed: 30 Aug. 2019).
30. Haidai, T. (2016), "A paradigm approach in the structure of modern methodological analysis". *Zbirnyk materialiv Vseukr. kruhloho stolu* [Collection of materials of the All-Ukrainian round table]. KNEU, Kyiv, p. 199.